

К. Бусол,

аспірант кафедри міжнародного права Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЗАХИСТ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ У РІЗНИХ ГАЛУЗЯХ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Природа сучасних збройних конфліктів трансформується швидше, аніж їх відповідне міжнародно-правове регулювання. Аби певні питання, зокрема захист культурних цінностей, не лишались частково невирішеними, розвивається тенденція регулювання їх різних аспектів іншими галузями міжнародного права.

Вивченням регулювання захисту об'єктів культури різними галузями займалися О. Бен-Нафтالی, О'Кіф, К. Свіранські, Ф. Франціоні.

Мета статті — з'ясувати галузі міжнародного права, які на сьогодні прямо чи опосередковано впливають на захист культурних цінностей, а також проаналізувати їх основні норми з даного питання.

На сьогодні у міжнародному праві усе частіше озвучується думка, що деякі його сфери, зокрема міжнародне право прав людини, стають всеохоплюючими, і вже важко повністю розмежувати окремі їх елементи [1, 591]. Так, міжнародна та національна судова практика іде до захисту права на належний рівень життя (right to housing) [2, § 180; 1, 599] чи права на належний медичний догляд (right to health) [3, § 5; 4, §16] через визнання порушення права на життя.

Франческо Франціоні, професор Інституту Європейського університету (Флоренція, Італія), у своїй статті «Людський вимір міжнародного культурного права: Вступ» підсумував результати роботи симпозіуму Європейського журналу з міжнародного права, присвяченого сучасному правовому захисту культурних цінностей. Статтю він починає обґрунтуванням неадекватності двостороннього підходу до збереження культурних цінностей — культурного

націоналізму й інтернаціоналізму, — запропонованого професором Дж. Меріманом. Франціоні справедливо та логічно доводить, що у сучасних геополітичних і правових реаліях інститут захисту об'єктів культури стає наскрізним. У розрізі права міжнародної безпеки, міжнародного гуманітарного та кримінального права Ф. Франціоні наводить три основні вектори розвитку їх «культурних» аспектів [5, 8]:

1) визнання нападів на культурні об'єкти міжнародними злочинами, зокрема воєнними злочинами (ст. 8.2.b.ix, ст. 8.2.e.iv Римського статуту Міжнародного кримінального суду) та злочинами проти людяності (ст. 7.1.h Римського статуту Міжнародного кримінального суду, п. d ст. 3 Статуту Міжнародного трибуналу по колишній Югославії) [6, § 233; 7, § 703–704; 8, § 207]. Так, судова палата Міжнародного трибуналу по колишній Югославії у справі Prosecutor v. Kordic and Cerkez підтвердила, що знищення культурних, релігійних і освітніх пам'яток, яке може бути порушенням звичаїв ведення війни [9, § 206], також може становити факт переслідування для констатації злочину проти людяності [9, § 207]. Такі кодифікація і практика міжнародного кримінального права визнає близькість культурного аспекту та індивіда не лише у сфері встановлення індивідуальної кримінальної відповідальності за міжнародний злочин. Вони, перш за все, визнають важливість культурного компонента для кожної особи та спільноти — народу, людства — зокрема. Звідси і визнання можливості скоєння злочинів проти людяності з «культурних» мотивів чи «культурними» методами;

несення фокусу із захисту об'єктів культури на захист соціальних структур та культурних процесів, які створили і розвинули цей «нематеріальний» спадок» [5, 14]. На думку дослідника, з якою важко не погодитись, у випадку Конвенції 2003 р. держави лишаються договірними сторонами та гарантами її виконання, але основними дестинаторами та бенефіціаріями інструменту є культурні спільноти та групи людей [5, 14]. Таку ж саму аргументацію Ф. Франціоні застосовував і в розглянутому аналізі Преамбули Гаазької конвенції 1954 р., де роль держав також почала зводиться до функцій гаранта-посередника [5, 11]. Можна сміливо припустити, що Конвенція 2003 була однією з важливих предтеч першого, хоча і необов'язкового міжнародно-правового акта щодо статусу корінних народів — спільнот, для яких особливо важливі колективні, зокрема, культурні права.

Міжнародний суд ООН підтримав тезу про взаємопроникність питань культурної спадщини та прав людини у спорі про навігаційні та інші права між Коста-Рікою та Нікарагуа [5, 12]. Суд постановив, що культурні традиції рибальства місцевого корінного населення є складовою їх права на збереження натурального господарства [5, 12].

Практика держав та інших міжнародних організацій також підтверджує взаємопроникність різних галузей міжнародного права, особливо міжнародного права прав людини, міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права. Так, у своїй доповіді від 1993 р. щодо ситуації у колишній Югославії Спеціальний доповідач Комісії ООН з прав людини наголосив, що «масові порушення прав людини та норм гуманітарного права» вчинялись «умисно задля досягнення етнічного одноманіття» [17, § 16–17; 18, 801–802]. Для «етнічної чистки застосовувались різні методи», зокрема «знищення мечетей» [там само]. У звіті від 1997 р. Спеціальний доповідач Комісії ООН з прав людини в Афганістані засудив практику розкрадання афганської культурної спадщини і назвав її порушенням

законів ведення війни. Транспортування таких артефактів, за словами Спеціального доповідача, є порушенням норм Конвенції ЮНЕСКО про заходи, спрямовані на боротьбу та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності та національних законодавств держав, залучених до такого транспортування [19, § 117, 131]. У Кодифікації норм звичаєвого міжнародного гуманітарного права її укладачі, Ж.-М. Хенкерст і Л. Досвальд-Бек, зробили акцент на тому, що згадана доповідь визнавала, що мовчазне схвалення урядами та музеями таких дій із незаконного переміщення афганських артефактів може становити «культурний геноцид» чи «геноцид культурних прав» афганського народу [18, 802].

Дані формулювання, на нашу думку, не слід одразу нарікати неправовою риторикою. Своім зверненням до поняття «культурний геноцид» Спеціальний доповідач не хотів створювати нову термінологію в міжнародному праві чи, тим паче, викликати нову хвилю дебатів щодо неї. Таке формулювання є влучною кон'юнктурною ілюстрацією критичної ситуації з культурною спадщиною Афганістану і не тільки — Спеціальний доповідач не просто підкреслив цю гостроту, а й наголосив на безпосередньому зв'язку культурного компонента з правами людини і колективними правами народу, а не лише із правом війни, як вважалося і складалось упродовж історії.

Таким чином, зважаючи на повільність впровадження нових радикальних положень у таких галузях, як міжнародне гуманітарне право, і обережність держав у їх прийнятті, вже давно існує практика захисту об'єктів культури ненапряму. Елементи регулювання поведінки і до доступу до артефактів є і в міжнародному кримінальному праві, і в праві міжнародної відповідальності, і в міжнародному праві прав людини.

Ключові слова: культура, міжнародне право, міжнародне право прав людини.

